

УДК 581.9:581.524:502.7./477.72/

АНАЛІЗ РАРИТЕТНОЇ ФРАКЦІЇ ФІТОКОМПОНЕНТИ НИЖНЬОДНІПРОВСЬКОГО ЕКОКОРИДОРУ НЕМУ

Бойко П.М. – к. б. н., доцент, Херсонський ДАУ

Постановка проблеми. У формуванні та функціонуванні більшості екосистем основна роль належить рослинному компоненту – продуценту, пов'язаному з екотопом, що являє собою складну систему неорганічних факторів. Рослинний компонент також тісно пов'язаний з тваринним компонентом – консументом. Відносно цього положення ще О.Л.Бельгард вказував, що, базуючись на винятково важливій космічній ролі зелених рослин, не можна говорити про рівноцінність фіто- і зоокомпонентів. Адже рослини більш автономні, вони набагато менше залежать від тварин, ніж тварини від них. В.Б.Сочава підкреслював, що не існує зооценозу як поняття адекватного фітоценозу. Тобто біогеоценоз – це фітоценоз з тваринним населенням. Тому в нашій роботі основна увага приділена вивченню саме рослинного покриву території екокоридору та раритетної фракції тваринного світу.

Стан вивчення проблеми. Проблема створення та аналізу існуючих екомереж та їх складових елементів дуже молода – розпочалась з кінця 20-го століття. Тому досліджень, як теоретичних, так і практичних проведено небагато, особливо на території наших сучасних досліджень – Нижньодніпровському екологічному коридорі Національної екомережі України.

Завдання та методики досліджень. Головною метою дослідження був повномасштабний аналіз раритетної складової флори екокоридору як одного з найголовніших критеріїв створення екомережі даного регіону. Використовувались класичні методики польових екологічних та ботанічних досліджень, а також камеральної обробки зібраних натурних матеріалів.

Результати досліджень. Рідкісні та зникаючі види рослин, тварин та грибів у біоті будь-якої території є індикаторами змін, що відбуваються в її систематичному складі. Причинами рідкисності видів можуть бути природні процеси, у випадку, коли вид старіє, є вимираючим і не може конкурувати з іншими

видами у нинішніх умовах. Це ж може відбуватися, коли у даному регіоні з якихось причин зникають відповідні екотопи, змінюються фізико-географічні умови, які не сприяють процвітанню певного виду. Багато видів гине або відтісняється на інші території. Проте завжди на даній території залишається якась незначна частина видів. Популяції таких видів спроможні існувати тільки в обмежених місцях, в яких не так різко змінилися природні умови. Це є причиною переходу виду до реліктового стану. Практично у біоті будь-якої території є види, які збереглися з часів минулих епох, є реліктами відповідного геологічного часу. Ці природні процеси відбуваються у геологічному часі, відносно життя людини дуже повільно, зміни відбуваються поступово, для людини практично непомітні.

У флорі екокоридору, крім типових видів, що зустрічаються звичайно або спорадично та які головним чином складають рослинний покрив, нами виявлені види, що трапляються рідко або скорочують чисельність своїх популяцій. Це – рідкісні та зникаючі види фіторізноманіття. Для багатьох з них виявлені нові місцезростання на території екокоридору та проведені спостереження за станом їх популяцій, для їх охорони запропоновано створити заповідні об'єкти, згідно з 4 статтею «Положення про Червону книгу України (1992)».

Рідкісні види є індикаторами антропогенної трансформації рослинного покриву. Можна вважати, що чим відносно більше рідкісних видів у флорі певної території, тим більше вона трансформована під дією антропопресії. Вираженням цього є індекс раритетності флори, який виражається у відсотках рідкісних видів по відношенню до загальної кількості видового складу флори. Для флори Нижньодніпровського екокоридору індекс раритетності складає 0.63.

Рідкісні та зникаючі види рослин складають раритетну фракцію флори, до складу якої входять 98 видів, у т.ч. 90 видів вищих судинних рослин, представників 70 родів 41 родини 4 відділів рослинного царства. 3 відділу Lycopodiophyta – 1, Polypodiophyta – 4, Pinophyta – 1, Magnoliophyta – 84 види та 4 види вищих несудинних рослин, представників 2 родів 2 родин відділу Bryophyta. З нижчих рослин, тобто водоростей у флорі екокоридору відмічено 4 види – по 1 виду з відділу Phaeophyta і

Rhodophyta та 2 види – з відділу Chlorophyta. Серед рідкісних домінують види квіткових рослин.

Раритетні види флори екокоридору відносяться до різних категорій охорони та включені до різних природоохоронних документів. З 98 видів 13 включено до Світового Червоного списку, а 14 – до Європейського Червоного списку. Усі ці 27 видів (25.5% раритетної фракції) відносяться до відділу Magnoliophyta. З цього ж домінуючого у флорі відділу 34 види занесені до Червоної книги України (1996), причому 30 з них, як і попередні, відносяться до Magnoliophyta, по 1 виду – до Lycoperodiophyta, Polypodiophyta та відділів водоростей – Chlorophyta і Rhodophyta.

Відповідно до категорій рідкісності, які використовуються у Червоній книзі України, серед раритетних видів рослин найбільше видів, що відносяться до 3-ї категорії, їх 60 (61.2%), до 2-ї – 29 (29.6%), до 1-ї – 8 (8.2%), до 4-ї – 1 вид (1.0%).

У складі раритетної фракції переважають індигонофітні види, що цілком природно. Їх нараховується 85 видів, представників 58 родів 37 родин, що складає 86.7% від видового складу фракції (табл. 2).

Крім індигонофітів, рідкісними є також синантропні види, що на перший погляд, викликає питання. Синантропних видів у складі раритетної фракції 13 видів. Вони різні за ступенем синантропності та за походженням, оскільки серед них 11 видів апофітів і два адвентивних види (табл. 2).

Таблиця 2 - Групи видів раритетної фракції відносно ступеня антропопресії

Групи видів	Кількість видів	% від загальної кількості раритетної фракції
Індигонофіти	85	86.7
Синантропофіти, в т.ч.:	13	13.3
Апофіти:	11	12.3
Евапофіти	1	1.1
Геміапофіти	6	6.7
Евентапофіти	4	4.5
Адвентофіти	2	2.2

Екологічний аналіз раритетної фракції показує, що серед рідкісних видів відносно режиму вологості не переважає якась одна екоморфа (Табл.3.). Найбільше видів, причому їх

однакова кількість, відносяться до ксерофітів та до ксеромезофітів, їх нараховується по 25 видів (разом 51.6%), 16 видів (16.5%) гідрофітів. Тобто за вимогою до вологості субстрату переважають екоморфи, які займають великий інтервал даного екологічного спектра – 68.1%. Це свідчить, що саме у ценозах з низькими та високими значеннями за відношенням до вологості відбувся значний антропогенний тиск, результатом чого є відносно велика кількість рідкісних видів.

Таблиця 3 - Екологічний спектр раритетної фракції флори екокоридору за відношенням видів до режиму вологості.

Основні екоморфи	Кількість видів	% від загальної кількості
Ксерофіти	25	25.8
Мезоксерофіти	14	14.4
Ксеромезофіти	25	25.8
Мезофіти	13	13.3
Гігромезофіти	2	2.0
Мезогідрофіти	1	1.0
Гідрофіти	2	2.0
Гідрофіти	16	16.5
Всього:	98	100.0

Незважаючи на велику площу перезволожених ділянок у складі екокоридору, серед раритетних видів флори нараховується всього 2.0% гідрофітів, 1.0% мезогідрофітів та 2.0% гігромезофітів. Це очевидно вказує на дещо стабільніші умови ценозів перезволожених територій для зростання рослин, у т.ч. і рідкісних. За відношенням видів до світлового режиму серед раритетних видів флори панівну роль займають геліофіти – 74.6% від загальної кількості фракції, це пов'язано з тим, що це переважно види степів, лук, пісків та відслонень вапняків. На другому місці екоморфа геліосциофітів – 13.4%, переважно видів лісів (рис. 1), чагарникових заростей та водно-болотних угідь. Серед екоморф за відношенням видів до термічного режиму найбільше мегатермофітних видів – 61.2%.

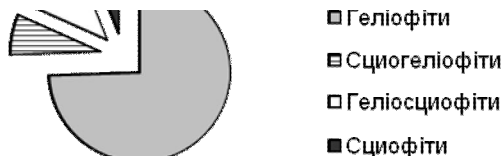


Рисунок 1. Екоморфи раритетної фракції флори екокоридору за відношенням видів до світлового режиму

Це значний відсоток, оскільки в усій флорі вони складають лише 47.2%. Це є ще одним свідченням, що в результаті антропогенної діяльності найбільше потерпіли степові ценози, у яких також переважають види, що є вимогливими до кількості тепла.

У спектрі екоценоморф раритетної фракції переважають степанти (25.3%), види, що приурочені до степових місцезростань. Це підтверджує висновки, що найбільш потерпілим від антропогенної діяльності є степовий біом, оскільки він майже знищений, степові ценози збереглися лише на степових схилах та дуже рідко на плакорах, а точніше на екотонах схилів і плакорів, що прилягають до великих балок правобережної частини екокоридору у місцях, де близько до денної поверхні залягають вапняки (табл. 4).

Таблиця 4 - Спектр екоценоморф раритетної фракції флори екокоридору

Екоценоморфи	Кількість видів	% від загальної кількості
Степанти	24	25.0
Псамофанти	14	14.8
Пратанти	11	11.7
Сильванти	11	11.7
Акванти	11	11.7
Петранти	9	9.6
Петростепанти	6	6.2
Галофанти	5	5.1
Палюданти	4	1.1
Синантропанти	3	3.1
Усього:	98	100.0

Наступні за степантами місця займають псамофанти (15.5%), що приурочені до місцезростань на піщаних аренах та пратанти (12.5%) – види, приурочені до лучних місцезростань. Серед них види, включені до Світового та Європейського червоних списків – *Thymus borysthenicus*, *Agropyron dasyanthum*, *Viola lavrenkoana*, *Vincetoximum intermedium*. Ценози піщаних арен та лучні ценози також знаходяться під сильним тиском антропогенного фактора, тому кількість рідкісних видів у них відносно велика.

Треба вказати, що рідкісні види є і в усіх інших екоценоморфах флори екокоридору, хоча і в меншій кількості, ніж в охарактеризованих вище, від 1.1% у палюдантів до 10.2% у петрантів. Це вказує на те, що антропогенний фактор впливає на всі без винятку ценози, хоча його вплив на різні типи ценозів, що виражається у зменшенні чисельності популяцій видів і переході виду до статусу рідкісного, неоднаковий. Біота, як і біогеоценози в цілому, і окремі види рослин також неоднаково реагують на прояви антропопресії.

Нині на території екокоридору об'єкти ПЗФ забезпечують охороною 38 видів рідкісних рослин, що складає лише 38.8% раритетної фракції флори.

Аналіз поширення раритетних видів фікобіоти на території екокоридору показує, що майже дві третини раритетних видів рослин, а це 60 видів (61.2%), на дослідженій території не охороняються. Це ще раз вказує на необхідність створення Нижньодніпровського екокоридору згідно з прийнятими програмами, у якому буде забезпечена охорона всіх видів біорізноманіття у повному обсязі.

Висновки та пропозиції. Територія Нижньодніпровського екокоридору є джерелом розповсюдження природного генофонду флори степової зони України. Збереження значної кількості рідкісних та зникаючих видів свідчить про значну репрезентативність флори екокоридору та його природоохоронного значення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бельгард А.Л. Лесная растительность юго-востока УССР. – К.: Изд-во Киевск. гос. ун-та, 1950. – 264 с.

2. Бойко М.Ф. Нові знахідки рідкісних та зникаючих видів рослин у Херсонській та Миколаївській областях // Укр. ботан. журн. – 1988.- 45, №5. – С. 84-87.
3. Бойко М.Ф. Степи юга України: стратегія збереження біорізноманітності // Степи северной Евразии: стратегія збереження природного різноманітності і степного природопольовання в ХХІ столітті. Мат-ли міжнарод. симп. – Оренбург: Інститут степу УрО РАН, 2000. – С. 80-82.
4. Бойко М.Ф., Подгайний М.М. Червоний список Херсонської області. – Херсон: Terra, 2002. – 27 с.
5. Бойко П.М. Видовий склад флори як індикатор трансформації складових елементів Дніпровського екокоридору // Матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції “Науковий потенціал світу “2004”, 2004 р.- Т.7.-Екологія. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2004. – С. 30-31.

УДК 631.452:631.42

ДИФЕРЕНЦІЙОВАНЕ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНА ОСУШУВАНИХ ГРУНТІВ ПОЛІССЯ УКРАЇНИ

*Власюк О.А. - к.с.-г. н., ст.н.с., Науково-методичний
центр аграрної освіти*

*Абрамович О.В. - аспірант, Поліська дослідна станція
ННЦ “Інститут ґрунтознавства і агрохімії ім.
О.Н. Соколовського”*

Постановка проблеми. Осушення боліт, заболочених і надмірно зволужених земель – надзвичайно складна і багатогранна проблема. Тому її вивчення повинно бути багатостороннім, а не обмежуватись лише екологічними та економічними точками зору, які на сьогодні є діаметрально протилежними. У даний час необхідний аналіз сучасного стану осушувальних систем, їх експлуатації, сільськогосподарських, лісогосподарських, рекультивацийних і рекреаційних перетворень осушуваних земель. Коефіцієнт використання таких земель знизився і продовжує падати. Причиною цього є загальна економічна криза, вихід із ладу осушувальних систем через відсутність коштів на їх ремонт і реконструкцію. Низька ефе-